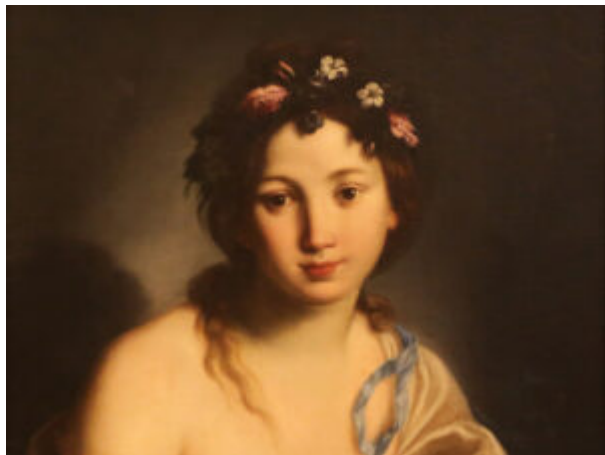

ROGER SCRUTON: ZÂMBETELE DIN RAȚIUNE IZVORĂSC

Autor: Oana-Maria Voiculescu | 6 noiembrie 2021

Un articol scris de Roger Scruton, publicat pe VoegelinView

Articol original: Smiles from Reason Flow

Așa scria Milton, descriind iubirea dintre Adam și Eva și maniera în care ea se reflecta pe fețele lor. Zâmbetul, pentru Milton, era o dovadă a faptului că suntem făcuți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Cu toate că și animalele pot rânji sau face grimase, acestora le lipsește trăsătura esențială¹ ce ne permite nouă să recunoaștem o față ca fiind zâmbitoare, și anume conștiința de sine. Doar o ființă rațională, gândea Milton, poate să-i răspundă alteia printr-un zâmbet și, în acest fel, să comunice cu ea nu doar față către față, ci și sine către sine. Astfel, eul ce se revelează prin chip este scos la iveală cu ajutorul celuilalt. Putem spune că, în acest dialog tainic, are loc transcenderea cărnii de la materie la spirit.

Ce este valabil pentru zâmbete este valabil, totodată, și pentru îmbujorare. Îmbujorarea din rațiune izvorâtă, brutelor refuzată, îi este iubirii hrană. Chiar dacă, printr-un truc, cineva ar reuși să-și facă sângele din obraji să se înfierbânte, aceea nu s-ar putea numi îmbujorare, ci doar simplă amăgire. Semnificația îmbujorării rezidă tocmai în caracterul său involuntar. Înroșirea Mariei la vederea lui Andrei, fiind involuntară, îi dă acestuia din urmă sentimentul că el a provocat-o – că este, întrucâtva, opera lui, așa cum și zâmbetul ei este opera lui. Roșeața feței sale nu reprezintă altceva decât o parte din propria-i conștiință, din sinele său, ce se iese la suprafața ființei ei, făcându-se cunoscută prin intermediul chipului.

Faptul că subiectul se dezvăluie prin chip este cu atât mai evident în cazul particular al ochilor. Animalele se pot uita la lucruri; ele se pot uita chiar și unele la altele. Dar acestea nu au capacitatea de a privi în interiorul lucrurilor. Se prea poate ca actul cel mai intens de comunicare nonverbală dintre oameni să fie unul propriu îndrăgostiților – momentul când se privesc în ochi unul pe celălalt. Ei nu studiază retina și nici nu cercetează particularitățile anatomice ale ochiului, așa cum ar face un oftalmolog. Din contră, fiecare dintre aceștia caută și speră să-l găsească pe celălalt – ca două subiectivități libere ce se străduiesc să se întâlnească sine către sine.

Contopirea conștiințelor ce are loc atunci când, pentru întâia oară, unei priviri i se răspunde printr-un zâmbet sau o îmbujorare își găsește ulterior desăvârșirea într-un schimb de priviri pe deplin împărtășite: „eu văzându-te pe tine văzându-mă pe mine” – momentul dăruirii totale în care niciunul dintre noi nu poate spune dacă el provoacă sau suferă ceea ce se întâmplă. După cum spune și Donne, în „Extazul”:

*„Și ochii, împreună, ni-i lăsam/ Pe un fir unic pe care
fusu-l toarce²”*

Privirile sunt voluntare, însă deplina revelare a subiectului pe chip nu este, de regulă, voluntară. Observația lui Milton, conform căreia „zâmbetele din rațiune izvorăsc”, pare a fi astfel în totalitate compatibilă cu faptul că zâmbetele sunt, de obicei, involuntare; cele pe care le oferim în dar – „zâmbetele cadou” – fiind întotdeauna așa. În trecut, oamenii erau mult mai rezervați în privința zâmbetelor – ei și le păstrau pentru apropiați, nedorind să le irosească în mod prostesc pe cei care nu contau pentru ei sau care trebuiau să le cunoască doar dimensiunea publică și sobră. Prin urmare, în acele timpuri, oamenii nu zâmbeau în fața aparatului de fotografiat, ci adoptau poziții reținute și impunătoare, împotrivindu-se în acest fel străinilor ce i-ar fi putut scruta de după obiectiv.

Contrastul cu selfie-ul modern este unul izbitor. Astăzi, chiar și politicienii și preoții zâmbesc în fața aparatului de fotografiat, luându-și în mod nedemn o postură care denotă lipsă de îndrăzneală. Societatea noastră nu mai înțelege faptul că nu poți fi prieten cu toată lumea și că amabilitatea oferită în mod gratuit tuturor este, la urma urmei, doar o

altă formă de ticăloșie – o caricatură lipsită de afecțiune a adevăratei apropieri ce se poate naște între persoane.

Zâmbetul deliberat și voit amplificat nu este, de fapt, un zâmbet. Este o mască. Unul dintre cele mai autentice zâmbete din întreaga istorie a artei este cel dăruit lui Rembrandt de către mama sa, zâmbet pe care, totodată, și el i-l oferă acesteia prin intermediul tabloului său. Aici, gura de abia dacă schițează un surâs, însă ochii – deși terni din cauza vârstei – radiază plini de afecțiune maternă. Foarte puține sunt picturile care prezintă atât de viu revelația subiectului pe chip. Noi, privitorii, știm exact ce simte această femeie când își vede fiul. Și știm acest lucru tocmai datorită zâmbetului ei, atât de evident involuntar³.

Un zâmbet sincer este involuntar, dar un sărut sincer este voit. Acest principiu este valabil, cel puțin, pentru sărutul născut din afecțiune. În cazul sărutului născut din pasiune erotică, însă, sfera voinței este parțial depășită și, în acest context, un sărut pur voit ar trăda întrucâtva o lipsă de sinceritate; sărutul erotic reprezentând atât o expresie a voinței, cât și o formă de a te încredința celuilalt.

Scriind despre ispitirea și căderea Francescăi da Rimini, Dante o înfățișează rememorând clipele în care ea și Paolo citiseră împreună povestea de dragoste dintre Lancelot și Guinevere, ajungând până la pasajul în care Lancelot cădea pradă zâmbetului reginei. Aceasta își reamintea cum citise despre zâmbetul încântător al reginei care fusese „sărutat de un asemenea amant” și cum Paolo i-a sărutat, la rândul său, nu zâmbetul, căci ea nu mai zâmbea, ci gura (*la bocca mi baciò tutto tremante* – Infernul, V, 136). Francesca devenise conștientă, prin Guinevere, de propriul zâmbet, însă, când Paolo a sărutat-o, în locul zâmbetului i-a apărut o gură; o gură plină de freamăt. Ea și-a resimțit dorința ca pe o forță copleșitoare venită din afara ei, căreia nu i s-a putut opune, deoarece pătrunsese deja în interiorul său.

Reflectând asupra modurilor în care ne dezvăluim unii altora prin intermediul feței, ajungem să înțelegem care este, de fapt, miza unui autoportret. Chipul, după cum spune Levinas, este „revelație și transcendență”. El provine dintr-o lume aflată dincolo de cea a experienței noastre comune, făcându-se cunoscut prin aceasta din urmă, dar rămânând totodată la granița dintre cele două – fiindu-ne, astfel, mereu într-o oarecare măsură inaccesibil. Deși mă aflu îndărătul chipului meu, sunt, totuși, prezent în acesta, uitându-mă prin el la o lume în care ceilalți sunt, la rândul lor, la fel de ascunși și de vizibili ca și mine. Așadar,

fața mi se află într-o strânsă și intimă legătură cu specificul condiției umane. Într-un anumit sens, cei din jurul meu sunt mereu mai conștienți decât mine de ceea ce reprezintă eu în lume, iar atunci când îmi confrunt propriul chip nu rare sunt momentele de teamă, pe când încerc să potrivesc persoana ce îmi este atât de cunoscută cu lucrul acesta pe care alții îl cunosc cu mult mai bine.

Cum este posibil ca persoana mea – pe care am perceput-o sub forma unei unități continue încă din primele zile – să fie identică cu acest trup ce înaintea încet spre pieire și căruia ceilalți i se adresează cu numele meu? Aceasta este întrebarea pe care Rembrandt a explorat-o de-a lungul vieții în seria sa de autoportrete⁴. Pentru Rembrandt, chipul este locul în care sinele și carnea se contopesc, revelând în acest fel individul – nu numai prin viața ce-i strălucește în ochi, ci și prin moartea care-i dospește în riduri. Autoportretul lui Rembrandt este ceea ce selfie-ul nu va putea fi niciodată: un portret al sinelui.

Articolul a fost publicat inițial în *The European Conservative*, la data de 07.10.2020.

Imagine: Carlo Cignani – “Flora” (1680), sursa: Wikimedia Commons

NOTE

1. „Esențial” are aici sensul de „privitor la esența unui lucru”, nu de „cea mai importantă caracteristică a unui lucru”. Autorul este un adept al *esențialismului*, curent de gândire prin care se susține că fiecare entitate existentă are o esență proprie, adică un set de attribute necesare identității și funcției sale. Astfel, când spune că „animalelor le lipsește o caracteristică esențială”, autorul spune, de fapt, că nu stă în esența animalelor să dețină o anumită caracteristică, în cazul acesta, conștiința de sine. Pentru mai multe detalii, accesați: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Esen%C8%9Bialism>. ↑
2. John Donne, *Extazul*, din ant. *Sunete fundamentale*, traducere realizată de Ștefan Aug. Doinaș ↑
3. Pentru a vedea tabloul despre care vorbește autorul, accesați acest link. ↑
4. Pentru a vedea seria de autoportrete la care se referă autorul, accesați acest link. ↑

Acest articol a fost tradus cu acordul publicației *Voegelin View*.